
Dr. Keresztes Szilárd:
A keleti egyház tanítása az eucharisziáról

Erről a témáról eszembe jut egy irodalmi párhuzam. 1967-ben szép ünnepségen mutatták be *A Biblia ökumenikus fordítása* első könyvét, a Rómaiakhoz írt levél francia fordítását. Beszédet mondott Yves Congar is, aki idézte a szintén jelenlevő párizsi ortodox teológus, Paul Evdokimov mondását: „*Mi, katolikusok, protestánsok, ortodoxok, a Biblia körül gyűlünk össze. A bezárt Biblia egyesít minket, de ha felnyitjuk annak lapjait, a nyitott Biblia szétszór minket.*”

Az eucharisztia a legnagyobb dolog, ami összeköti Kelet és Nyugat egyházait, az elmúlt évezredben mégis ez lett a vitakozások és ellentétek egyik legfájdalmasabb témája. Hála Istennek, ma már nem a szembenállást erőltetjük, hanem azt keressük, hogyan lehet az ellentétesnek látszó megnyilatkozásokat úgy tekinteni, mint az egyetlen, felfoghatatlan igazság kimeríthetetlen gazdagságát, mint Isten gondolatának, a Szentlélek leleményességének egymást kiegészítő megfogalmazásait.

A keleti egyházak eucharisztikus teológiájával kapcsolatban fontosnak tartom, hogy beszéljek a keleti liturgiák jellegzetességeiről és a szentségekre vonatkozó általános tanításáról, lezárásként pedig a keleti eucharisztikus teológia egyháztani vonatkozásairól.

A keleti liturgiák jellegzetességei

Ha a keleti liturgiákkal való összehasonlításhoz a római liturgiát akarjuk jellemezni, akkor nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy abban a látható cselekmény rendet, méltóságot, józanságot, egyszerűséget és áttekinthetőséget mutat, ha a tartalmat vizsgáljuk, akkor megcsodálhatjuk a tanítás világosságát, a szövegek túláradó gazdagságát és szépségét.

A keleti liturgiákban a külsőt tekintve megérint a szertartások hosszúsága és összetettsége, a liturgikus ruhák pompája, a költői nyelvezet, a könyörgések sokasága, a gesztusok és mozgások gazdagsága, a föld elemeinek a részvétele az imáadásban. Ezek semmit nem vesznek el a szertartások tartalmából, sőt inkább gazdagítják azt.

A tartalmat nézve megkap a szentség légköre, a misztérium érzése. Erről gyönyörű tanítást olvasunk Szent II. János Pál pápa *Kelet világossága* kezdetű apostoli levelében: „*Keleten a liturgikus imádság nagyon alkalmasnak mutatkozik arra, hogy az emberi személyt a maga teljességében vonja be az imádságba: a misztériumot annak magasan kifinomult tartalmában éneklik meg, de ugyanakkor az érzelmeknek azzal a melegségével, amelyet ez éleszt a megváltott emberiség szívében. A szent cselekményben az ember testisége is be van vonva a dicséretbe, és mindenben megnyilvánul a szépség, amely Keleten az egyik legkedveltebb név az isteni harmóniának és az átváltozott ember mintájának a kifejezésére: megnyilvánul a templom formájában, a hangokban, a színekben, a fényekben, az illatokban. A szertartások hosszasan elnyújtott ideje, a könyörgések ismétlése, mindez végül is kifejezi az egész személyiség fokozatos azonosulását az ünnepelelt misztériummal. És így az egyház imádsága már a mennyei liturgiában való részesedés, a végső boldogság elővételezése.*” (Kelet világossága, 11.)

A szakrális jelleg nem zárja ki a népies, családias vonásokat. A misztérium ünneplése mindig kapcsolódik a valóságos élethez, a hívek kéréseihez és lehetőségeihez. Igen fontos szempont, hogy a templomban mint a saját házában mindenki jól érezze magát. A liturgia cselekmény és szemlélődés: ez a keresztény élet. A liturgia dinamikus és nem statikus, az egész embert bevonja a szent

cselekménybe, nem csak egyes képességeit. A liturgiában Isten egész népe tevékenyen vesz részt, mindenki saját helyzetének megfelelően, tiszteletben tartva a papság megszentelt szerepét. A liturgia megköveteli a tiszteletet, a csendet, az elmélkedést, de a közösségi imádság mindig megelőzi a személyes jámborságot. Kereszténynek együtt érezzük magunkat, nem magányosan.

A keleti liturgiák sajátossága az a szoros kapcsolat, amely összeköti az egész teremtett mindenséget, a földi és a mennyei világot. A liturgiában az az érzésünk, mintha eltűnne a határ az ég és a föld között, az égi karok a földiekkel együtt énekelnek, leszáll a földre a Szentháromság örök dicsősége, a liturgiában az ember is részese az egész világ megváltásának és megszentelésének. *„Ebben a tipológiában a földi egyház úgy jelenik meg, mint a földi szentély ábrázolása, amelyben az ég Istene tartózkodik, és a földi liturgia koncelebrálás abban az imádságban, amelyet a Bárány és az angyali karok mutatnak be Isten trónja előtt.”* (Robert Taft, *Storia sintetica del rito bizantino*)

A keleti liturgiában a misztérium érzése azt jelenti, hogy látható jelek által feltárul az Isten láthatatlan, kimondhatatlan, mindent felülmúló világa, a teremtett világ az Istennel való kapcsolat hordozója lesz, a hívő ember számára az üdvösség hatékony eszköze. Ezt a felfoghatatlan és mégis feltároló misztériumot hangsúlyozza, hogy a szentélyt ikonosztáz vagy függöny választja el a templomhajótól. A híveket átjárja a szent félelem, ezt fejezi ki a sok meghajlás és leborulás. Érzik méltatlanságukat az isteni misztérium előtt, az egész liturgia alatt Isten irgalmát kérik a sokszor visszatérő *Uram, irgalmazz!* könyörgéssel.

A misztérium élő jelenlétéből, imádságos megéléséből ered a liturgia eszkatologikus jellege, Isten örök országának előrejelzése. Lebomlanak az idő korlátai, a múlt beolvad a jelenbe és a jövő felé mutat. A központban Krisztus áll, aki eljött, megtestesült, és aki mindig az Eljövendő. *„Az eucharisztia mint a nép összegyülekezése a püspökök és papok körül megtartja és kifejezi a történelemben azt a világot, amely túlhaladja a maga töredékességét és romlottságát, hála annak az egységnek és bekebelezésnek, amely Krisztushoz köti, aki keresztyével és feltámadásával egyesítette azt, ami megosztott volt. Az egyháznak ezt a képet kell mutatnia.”* (Zizioulas, *Eucharistia e regno di Dio*)

A liturgia teofánia, istenjelenés, Isten kinyilatkoztatása. A templom képei mutatják, hogy *csodálatos Isten az ő szenteiben*, a liturgiában a körmenetek Istennek az angyaloktól és szentektől övezett bevonulását jelképezik, és ezzel az imádkozó közösségnek a bemenetelét Isten titkainak a világába, ahol a kenyér és bor átváltozása jelzi az egész teremtés átalakulását, Isten végső dicsőségét.

Végül a keleti egyházak tanításának fontos vonása a szoros kapcsolat a liturgia és a teológia között, amelyek kölcsönösen gazdagítják egymást. A teológiát átítatja és élteti a liturgia, az imádság, a keresztyén élet, a liturgia pedig Isten titkának, az üdvösségrendnek, a megváltásnak a magasztaló és örvendező megvallása. A liturgia kifejezi a hitet és az üdvösség reményét, elénk állítja Krisztust mint éltető tanítást és az élet kenyerét. A keleti teológia a liturgia szolgálatában áll, a liturgia pedig élő teológia és élő hit.

A keleti liturgiák jellemzésében elsősorban az általunk is megélt bizánci liturgiából indultam ki. Az is nyilvánvaló, hogy a felsorolt jellegzetességek a latin liturgiában is megtalálhatók, különösen a II. Vatikáni Zsinatot követő liturgikus megújulás gyümölcseként: a Szentlélek leledése a misekánonokban, a koncelebráció, stb.

A nyugati és keleti liturgia alapvető jellegzetességei jelzik azokat a veszélyeket is, amelyek csökkenthetik vagy leronthatják a szertartások méltóságát, és nem szolgálják a hívek épülését. A latin liturgia külső egyszerűsége és a modern világhoz való alkalmazkodása révén kísértés lehet arra is, hogy a szertartások leegyszerűsített, racionális, túlmagyarázott vagy túlbeszélt cselekménnyé váljanak. A keleti liturgiában pedig nagyon tudatos önmérsékletre van szükség, hogy a külsőségekben igen gazdag szertartások ne váljanak látványcselekménnyé, öncélú magamutogatássá, ne távolodjanak el a mai ember ésszerű életkörülményeitől, és vegyék figyelembe az emberi magatartásoknak a modern világban kialakult józan megítélését.

A szentségek teológiája

Az ortodox teológiában nincs olyan dogmatikai traktátus vagy liturgikus tankönyv, amely a

szentségekkel foglalkozna, hanem a misztagógikus katekézisben gondoskodnak a hívek neveléséről. A szentségek bemutatása inkább a szent cselekmény misztikus és teológiai magyarázata, mint a szentségek összetevő részeinek az elemzése. A szentségeket inkább megélni kell, mint meghatározni és rendszerbe foglalni, a magyarázat inkább épít a paradoxonokra, mint az evidenciákra, a tagadásra jobban, mint az állításra, bölcsességet akar közölni, nem tudományt. A XVI. századtól ortodox szerzők is írtak a szentségekkel foglalkozó könyveket, amelyek a Tridenti zsinaton kifejtett egyes katolikus tételekkel és a szimbolikus protestáns tanítással szemben védik meg az ortodox tanítást.

A jelenkori ortodox teológusok jobban hangsúlyozzák az isteni adományok teljességét az egyházban, mint az egyes szentségek sajátos kegyelmi hatását. *„A szentségek elsősorban nem különálló cselekmények, amelyekben valamilyen »sajátos« kegyelemben részesülnek az egyes emberek az arra kijelölt és helyes szándékkal működő kiszolgáltatók által, hanem az egyház egyetlen misztériumának a megnyilvánulásai, amelyekben Isten megosztja az emberiséggel az isteni életet, megváltva az embert a bűntől és a haláltól, és megadva neki a dicsőséget és a halhatatlanságot.»* (John Meyendorff)

Az ortodox teológusok a szentségek hatását és értékét inkább a megtestesüléssel és a Szentlélek által történő megszenteléssel hozzák kapcsolatba, mint Jézus feltámadásával. A szentségekben a Szentlélek által aktualizálódik Krisztus megváltó és megszentelő műve, ez azonban nem két különálló cselekmény, hanem a Fiú és a Szentlélek közös műve, amely az Atyától indul ki. Az ortodox teológusok vallják, hogy a szentségek a kiszolgáltató személy egyéni szentségétől függetlenül kifejtik hatásukat, de kritikával fogadják a szentségek *ex opere operato* működésnek katolikus magyarázatát, és elutasítják a protestánsok tanítását, amely szerint a szentségek inkább csak jelei, mint hatékony eszközei a kegyelemnek.

A szentségek formulája lehet a könyörgés, leesdés, amellyel Istentől kérjük a szentség által közölt kegyelmet. Jellegzetesen keleti a kijelentő formula, amely személytelenül vagy harmadik személyben mondja ki a szentség tartalmát: *„Kereszteltetik Isten szolgája, N., az Atya és Fiú és Szentlélek nevében.»* *„A Szentlélek ajándékának pecsétje.»*

Lelkipásztori szempontból két alapvetet és kétféle magatartást lehet megkülönböztetni: az *akribeia* az előírások pontos és szigorú megkövetelése minden körülmények között, az *oikonomia* alapján a közösség java érdekében olykor felfüggesztik az előírások szigorú betartását. Ezek a szempontok változó módon érvényesülnek az ortodox egyházak gyakorlatában.

Az eucharisztia teológiája

Az eucharisztia a keleti és nyugati teológiában egyaránt a legfontosabb szentség, ebből fakad és efelé törekszik minden kegyelem, a többi szentség is, mert ez magát Jézus Krisztus személyét adja az embereknek. *„Az eucharisztia nem egy a szentségek sorában, nem egy szentség az egyházban, hanem az egyház szentsége, ez alkotja az egyházat, és az apostoli szukcesszió révén ez alapozza meg az egyház legitimitását.»* (Olivier Clement)

A keleti egyházak mindig vallották az eucharisztia alapvető igazságát. Ezt a szent cselekményt Krisztus végezte az utolsó vacsorán, és az egyházra hagyta azt, hogy az ő emlékezetére végezzék az ő második eljöveteleig. Az egyház úgy fogadja ezt, mint Krisztus legnagyobb adományát, az új és végleges szövetséget, Krisztus élő és állandó jelenlétének a szentségét, amelyben újra megjelenik a kereszt egyetlen és megismételhetetlen áldozata. Ez a jelenlét nem jelképes vagy lelki értelmű, hanem valóságos: maga Jézus van jelen istenségével és emberségével. Az eucharisztia a közösség lakomája, amely egyesíti a híveket a Szentháromság egy Istennel, és egyesíti őket egymással mint a földi és az égi egyház tagjait. Ezt a cselekményt csak fölszentelt személyek végezhetik, a püspökök és a papok.

Az ortodox egyházakban is voltak olyan tévedések, amelyek kétségbe vonták vagy szimbolikus magyarázatokkal elhomályosították ezt az igazságot, de a keresztény Kelet egyházai mindig megvédték az eucharisztia valóságának a hitét.

Súlyosak voltak azok a nézeteltérések és viták, amelyek a keleti és a nyugati egyház eucha-

risztikus tanításából eredtek. A XI. században történt szakadás, majd az egyetemes zsinatokon az egység helyreállításának sikertelen kísérletei is hozzájárultak ahhoz, hogy az álláspontok mindkét részről megmerevedtek. Ilyen vita volt a kovászos vagy kovásztalan kenyér használatáról, az egy szín alatt való áldoztatásról valamint a kenyér és a bor átváltozásának magyarázatáról, az epikléziszről.

A keleti teológusok mindig vallották az eucharisztia valóságát, de azt mindenestől misztériumnak tartották, ezért nem foglalkoztak a *mikor* és a *hogyan* kérdésével. Nem fogadták el a római egyház tanítását, amely az alapítás szavaihoz köti az átváltoztatást, mert a Szentlélek titka, hogy mikor és hogyan történik a *titokzatos átváltozás*. Ezt a titkot nem lehet szavakhoz kötni, az utolsó vacsorai szavakhoz sem. Ellentmondásnak tűnne, ha az epiklézis szavaiban ugyanúgy a *szentség formáját* látnák, mint amit a *Vegyétek, egyétek*-ben elítélnék. Az eltérő filozófiai héttér miatt az *átlényegülés, trassubstantiatio* fogalmát alkalmatlannak tartják a misztérium kifejezésére, mert az eucharisztia nem a kenyér és a bor teremtményi voltának a megsemmisítése, hanem annak szentségi, kozmikus és eszkatológiai átváltozása.

Az utóbbi évszázadokban mindkét részről őszinte szándékkal és alapos tanulmányokkal igyekeztek a kérdést elmélyíteni, ennek köszönhetően ma nem az ellentéteket hangsúlyozzák, hanem azt, hogy a két szemlélet kiegészíti egymást annak megfelelően, ahogy a Szentháromság személyeinek a működését látják. Ezt fogalmazta meg *A római katolikus és az ortodox egyház közötti teológiai párbeszéd nemzetközi vegyesbizottság* nyilatkozata: *Az egyház misztériuma és az eucharisztia misztériuma a Szentháromság misztériumának fényében.* „Az eucharisztikus misztérium abban az imádságban valósul meg, amely egyesíti azokat a szavakat, amelyekkel a testté lett Szó alapította ezt a szentséget, és az epiklézist, amellyel az egyház a hittől indítva a Fiú által kéri az Atyát, hogy küldje le a Szentlelket, hogy a megtestesült Fiú egyetlen áldozatában egységben teljedjen be minden.” (Monaco, 1982)

Az eucharisztikus liturgia alapvető gondolataiból kettőt szeretnék kiemelni: az imádságok szentháromságos jellegét és az epiklézist.

Minden imádság szentháromsági doxológiával fejeződik be, de vannak olyan mozzanatok, amelyek különösen kiemelik ezt. A békecsók a hitvallás előtt van, mert a hitet csak szeretetben lehet magvallani. A pap felszólítására – „*Szeressük egymást, hogy egyetértőleg valljuk!*” – a hívek válasza: „*Az Atyát, a Fiút és a Szentlelket, az egyvalóságú és osztatlan Szentháromságot.*” Ezzel a záradékkal egészül ki az ősi formula: „*Adjunk hálát az Úrnak! – Méltó és igazságos imádni az Atyát, a Fiút és a Szentlelket, az egyvalóságú és osztatlan Szentháromságot.*” A *Szent, szent, szent* éneklése után az imádság megadja az anafora struktúráját: „*Szent vagy és legszentebb, te, egyszülött Fiad és Szentlelked.*” Szentháromságos imádság az epiklézis is: az Atyát kérjük, küldje el a Szentlelket, hogy változtassa át a kenyeret a megtestesült Fiú testévé. Az anafora befejező doxológiája a visszhangja és a megkoronázása a békecsók hitvallásának: „*És add, hogy egy szájjal és egy szívvel dicsőítsük és magasztaljuk a te legtisztesebb és fölséges nevedet, Atya és Fiú és Szentlélek, most és min-denkor és örökkön-örökké.*”

A szentáldozás előtti imában a jobb lator kérését ismételjük: „*Emlékezzél meg rólam, Uram, midőn eljössz a te országodba! Emlékezzél meg rólam, Uralkodó, midőn eljössz a te országodba! Emlékezzél meg rólam, Szent, midőn eljössz a te országodba!*” Ha a három mondatot a kereszten függő Jézushoz intézett kérés változatainak tekintjük, akkor a három megszólítás – *Uram, Uralkodó, Szent* – Jézusra vonatkozik. Ehhez is lehet bibliai alapot találni, mert ő az Úr (vö. Mk 12,36), az Úr Jézus (vö. Mk 16,19; Róm 16,24), ő a megígért Messiás király, az Uralkodó (vö. Jn 18,37), és ő az Isten Szentje (vö. Lk 1,35; Mk 1,24), mégis az a véleményem, hogy nem csak Krisztus személyében kell keresni ennek az imának az értelmét. Liturgikus könyveinkben az *Úr, Uralkodó, Szent* megszólítások egyértelműen a Szentháromság személyeire utalnak. A liturgikus ima túllép az eredeti szituáción, a megtért gonosztevő szavait Krisztus hívei imádkozzák az egyház hite szerint. A kenyérben és borbán az egész Krisztust vesszük magunkhoz, halálával és feltámadásával, istenségével és emberségével, és ez bevon minket a Szentháromság személyeinek titkos életébe, az Atya szeretetébe, a Fiú engedelmességébe és áldozatába, a Szentlélek életet adó és közösséget teremtő ere-

jébe, és végül a Szentháromság örök boldogságába. Ebben az értelmezésben kissé zavaró a mondatok második fele: „*Midőn eljössz a te országodba.*” Jobb lenne ez a fordítás: „*Emlékezzél meg rólam a te országodban!*” De éppen a kétértelműségben, a jobb lator és a mi szituációnk keveredésében lehet megcsodálni a misztérium összetettségének gondolati gazdagságát.

A szentháromsági szemléletet foglalja össze a szentáldozás után a hálaadó ének: „*Láttuk az igazi világoosságot. Vettük a mennyei Szentlelket. Megtáltuk az igaz hitet. Imádjuk az osztatlan Szentháromságot, mert ez üdvözített minket.*”

A bizánci anaforának két része van, az anamnézis, a megemlékezés és az epiklézis. A megemlékező imádság felidézi az utolsó vacsorát és Jézus alapító szavait, majd így fejeződik be: „*Megemlékezzék tehát ezen üdvösséges parancsolatról és mindarról, ami értünk történt: a kezesről, sírról, harmadnapi feltámadásról, mennybemenetelről, jobbkéz felől való ülésről, a második és dicsőséges eljövételről, tiedet a tiedből néked ajánljuk fel mindnyájunkért és mindenekért.*” Az eszkatologikus szemlélet mutatkozik meg abban, hogy a liturgia a parúziát is olyan eseménynek tekinti, amely már megtörtént, már beteljesedett az eucharishtiában.

Ezt követi az epiklézis, amit érdemes a bizánci liturgia két ismertebb változatában idéznünk.

Aranyszájú Szent János anaforája:

„*Felajánljuk még neked ezen okos és vérontás nélküli szolgálatot, és kérünk, könyörgünk, esedezünk, küldd le Szentlelket ránk és ezen előtted levő ajándékokra. És tedd ezt a kenyeret Krisztusod drága testévé, és ami a kehelyben van, Krisztusod drága vérévé, átváltoztatván a te Szentlelkeiddel,*

hogy a részesülőknek legyenek a lélek józanságára, a bűnök bocsánatára, Szentlelked közöltetésére, a mennyország teljességére, a benned való bizalomra, nem pedig ítéletre vagy kárhozatra.

Felajánljuk még neked ezen okos szolgálatot a hitben elhunyt ősatyákért, atyákért, pátriárkákért, prófétákért, apostolokért, hithirdetőkért, evangélistákért, vértanúkért, hivallókért és önmegtartózkodókért, s a hitben megdicsőült minden igaz lélekért, kiváltképpen legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső királynénkéért, az Istenszülő és mindenkor szűz Máriáért.”

Nagy Szent Bazil anaforája:

„*Felmutatva azokat, amik a te Krisztusod szent testét és vérént ábrázolják, téged, ó Szentek Szentje kérünk és segélyül hívunk, szálljon le jószágod jóvoltából a te Szentlelkeiddel reánk s ezen előttünk levő ajándékokra. Áldja meg azokat, szentelje meg és tegye e kenyeret maga a mi Urunk, Istenünk és Üdvözítő Jézus Krisztusunk drága testévé, e kehely pedig maga a mi Urunk, Istenünk és Üdvözítő Jézus Krisztusunk drága vérévé, mely kiontatott a világ életéért, átváltoztatván a te Szentlelkeiddel.*

Minket pedig mindnyájunkat, akik egy kenyérben és egy kehelyben részesülünk, egyesíts egymással az egy Szentlélek közöltetésében. Add, hogy Krisztusod szent testében és vérében ítéletre vagy kárhozatra közülünk senki se részesüljön,

hanem hasonló irgalmat találjunk nálad összes szenteiddel, az előtted örök kedvességben álló ősatyákkal, pátriárkákkal, prófétákkal, apostolokkal, hithirdetőkkel, evangélistákkal, vértanúkkal, hitvallókkal, hittanítókkal, s a hitben elhunyt minden igaz lélekkel, kiváltképpen legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső királynénkkal, az Istenszülő és mindenkor szűz Máriával.”

Az epiklézisben három dologra figyelhetünk. Az első az epiklézis alapvető jelentése, hogy a kenyérnek és a bornak a titokzatos átváltozása a Szentlélek által történik. Ez megfelel annak, ahogy a Szentírás és a hagyomány magyarázza a Szentlélek sajátos működését az üdvösség rendjében. A második gondolat: az epiklézisben magunkra is kérjük a Lélek kiáradását, hogy az eucharisztia vétele alakítson át minket, részesítsen Isten életében, hogy méltók legyünk az üdvösség elnyerésére. Szent Bazil anaforája hozzáteszi az eucharisztia közösséget építő erejét, hogy az összes szenttel együtt legyünk Isten üdvözítő szeretetének a részesei.

A harmadik gondolat az epiklézis egyetemes üdvösségtörténeti jelentősége. Aranyszájú Szent János anaforája igen határozottan fogalmazza meg az áldozat hatékonyságát: „*Felajánljuk még neked ezen okos szolgálatot a hitben megdicsőült minden igaz lélekért, kiváltképpen legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső királynénkéért, az Istenszülő és mindenkor szűz Máriáért.*” Hogyan

lehet azt mondani, hogy az eucharisztikus áldozatot nemcsak magunkért és az üdvösségre váró elhunytakért mutatjuk be, hanem a szentekért, az Istenszülő Szűz Máriáért is?

Ezt a kifejezést úgy is magyarázhatom, mint annak megvallását, hogy az eucharisztikus áldozat Krisztus keresztáldozatának a szentségi megjelenítése. A szentek annak köszönhetik minden dicsőségüket, Mária a görög liturgia szavával azért a legszentebb, legtisztább, legáldottabb Istenszülő és mindenkor szűz Mária, vagy a római teológia szerint ő azért a szeplőtelenül fogantatott Szűz Mária, ami az oltáron történik, mert az oltár áldozata azonos azzal, amit Krisztus az utolsó vacsorán titkosan elővételezett, amit a kereszten és a feltámadásban beteljesített.

Az újkori ortodox teológusok az eszkatológiáról vallott szemléletük alapján szép magyarázatot fűznek ehhez. *„Az üdvösség nem statikus állapot, hanem állandó felemelkedés, amelybe Krisztus vont a szentek egész közösségét, az égben és a földön élő egyházat. A szentek közössége azonban még várja a végső beteljesedést, a parúziát és a holtak feltámadását, amikor mindenki elnyeri végleges állapotát.”* (John Meyendorff) Ennek megfelelően *„Mária megdicsőülése még nem teljes, mert az egyház egyik része még a földön van, még nem lépett be a dicsőségbe, és a holtak még várják a feltámadást. Krisztus Anyja a hívők anyja is lett, az élők Anyja, és mint ilyen közbenjár mindenkiért, és velük együtt várja Isten országa dicsőségének megnyilvánulását. A szentek részesülnek az eucharisztikus áldozatban, mert Krisztus értük is meghalt, és ezt az áldozatot folyamatosan bemutatják értük és az Istenszülőért, ha másért nem, azért, hogy meghallgatást nyerjen imádságuk, hogy jöjjön el Isten országa, és Krisztus mielőbb dicsőségesen visszatérjen.”* (Alexis Kniazieff) Nicolas Cabasilas szerint azért mutatjuk a be a szentekért az áldozatot, hogy hálát adjunk Istennek az ajándékokért, amit általuk kaptunk.

A bizánci liturgia érzékenyen ügyel arra, hogy az eucharisztiaának a misztériumát, a titkos jellegét megőrizze. A misztériumot nem látni kell, hanem hittel elfogadni, a szív látásával kell szemlélni és imádni. Az eucharisztia rendeltetésénél fogva táplálék, amit enni kell, magukhoz venni kell azoknak, akik az Isten lakomájának asztalához tartoznak. Csak a szent liturgia keretében történik az eucharisztia felmutatása a kenyértörés előtt: *„Szentség a szenteknek!”* Ilyen látható elem az is, amikor a pap az áldoztatás után áldást ad a kehellyel. Az ortodox teológia nem fogadja el az eucharisztia tiszteletének a római egyházban kialakult formáit: szentségkítétel, szentségimádás, körmenetek.

A szent liturgia a közösség áldozata, amelyben a közösség minden tagja tevékenyen vesz részt, ezért azt nem lehet magánajtatossággként végezni. A bizánci liturgiában ősidőktől szokásban van a koncelebráció, ami a római liturgiában a II. Vatikáni Zsinat után lett általános.

A keleti teológia szoros egységet lát a beavatás szentségei, a keresztség, a bérmálás és az eucharisztia között. A beavatás, a Krisztus misztériumában való részesedés az eucharisztiaiban válik teljessé, ezt készíti elő a keresztség és a bérmálás, ezért a megkereszteltek azonnal megbérmálják és részesítik az eucharisztiaiban is. A beavató szentségek egységét a római egyház is vallja, de azokat általában külön szolgáltatják ki.

Az eucharisztikus liturgia szövege a hitnek és a keresztyén életnek a legtökéletesebb foglalta, ezért annak magyarázata és a liturgián való rendszeres részvétel a hitoktatás igen hatásos eszköze, ami nem zárja ki és nem teszi fölöslegessé a szentségek tanításának módszeres, „iskolás” kifejtését. Ez az egyik szempont, amely miatt a római egyház komoly lelkipásztori előnynek tartja a tudatos korban külön kiszolgáltatót bérmálást és elsőáldozást, és az azokat megelőző oktatást.

A keleti egyházban nem szokás szent liturgián kívül áldoztatni, és az sem fordul elő, hogy olyan eucharisztiaival áldoztatnak, amit nem azon a szent liturgián változtattak át. Kivételt képeznek a betegek, az ő ellátásukra őrzik az oltáron a szent eucharisztiait. A szent liturgián kívüli áldoztatás példája a nagyböjtben szerdán és pénteken végzett előszenteltek liturgiája, amelyben az előre megszentelt, a vasárnapi liturgiában átváltoztatott eucharisztiaival áldoztatjuk a híveket. A kivételesen szép és gazdag szertatásban a nagyböjti, bűnbánati vecsernye megy át a szent liturgia áldozási részébe. Ebben a liturgikus környezetben értjük meg, amit a pap mond a hívek áldoztatásakor: *„Istennek méltatlan szolgája részesíttetik az Úristennek, s a mi Üdvözítőnk, Jézus Krisztusnak drága, legszentebb s legtisztább testében és vérében bűneinek bocsánatára s az örök életre.”*

Az eucharisztikus egyháztan

A keleti teológia a szentatyák hagyományát követve vallja, hogy az egyházat nem lehet kívülről megérteni és magyarázni, hanem belülről kell megélni a kegyelem által, részesedni kell annak életében, és csak ezt követően próbálhatjuk azt megérteni és tanrendszerbe foglalni. Erre is érthető az, ahogy Jézus hívta az első tanítványokat: „*Gyertek, nézzétek meg!*” (Jn 2,39) Az egyházhoz úgy kell közelednünk, mint élő alanyhoz, amelynek a keresztyén közösséggel együtt mi is tagjai vagyunk; csak így lehet az a tudományos keresésnek a tárgya.

Az egyház Krisztus teste (vö. 1Kor 12,27; Ef 1,23), amelyben megvalósul a megtestesülés misztériuma. Krisztusban változás és keveredés nélkül egyesült az isteni és az emberi természet, ilyen az egyház is: isteni és emberi, égi és földi, Isten örök titka, előre meghatározott jóságos terve (vö. Ef 1,9-10) és földi, történelmi szervezet, az élet és szeretet közössége a Lélekben, amelyben széthúzások és szakadások vannak a bűn miatt. A kettősségből adódó feszültség is annak a jele, hogy az egyház egész valójával a végső beteljesedés felé mutat, hogy az egyház földi történelme annak minden hányattatásával együtt Krisztus második, dicsőséges eljövételét készíti elő. „*Várom a holtak feltámadását, és az eljövendő örök életet.*” Eszkatologikus egyháztannak nevezik azt a szemléletet, amely a földi egyház és a megdicsőült egyház kapcsolatát magyarázza.

Az egyháznak mint közösségnek örök mintája a Szentháromság egysége és harmóniája, a földi egyház ennek a már meglévő, de még be nem teljesedett közösségnek a megjelenítése és megélése. Ennek a közösségnek a leírását látják a pünkösdi utáni egyházban: „*Állhatatosan kitarottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban. A hívek mind ugyanazon a helyen tartózkodtak, egy szívvel-lélekkel mindennap összegyűltek a templomban. A kenyeret házaknál törték meg, s örömmel és egyszerű szívvel vették magukhoz az eledelt.*” (ApCsel 2,43-46) Az alakuló közösségben alapvetően fontos szerepe van a kenyértörésnek. Keleti teológusok eucharisztikus értelmezést adnak az apostoli egyház vagyonszövetségének is (vö. ApCsel 2,44-45): amint Krisztus a kenyérben és a borban, halálának és feltámadásának az emlékezetében megosztotta velünk a Szentháromság életét, úgy a híveknek is közösséggé kell válniuk, ahol mindenki mindenkinek a szolgálatára van, ahol a személyes adományok az egész test javát és építését szolgálják.

Krisztus teste, az egyház, földi életében magán viseli a bűnnek a jeleit. Az eucharishtiában Krisztus megdicsőült teste van jelen, amely táplálék és orvosság a bűn és a halál ellen. Ahol a püspök vagy az általa rendelt papok vezetése alatt az eucharishtiát ünneplik, ott megvalósul az egész egyház kegyelmi gazdagsága. Az eucharisztia a többi szentség magyarázata és célja, az egyház életének a tökéletes kifejezése és megvalósítása. Az eucharisztia ünneplése állandóan alkotja és hitelesíti az egyházat, az eucharisztia az alapja annak, hogy az egyház egy, szent, katolikus és apostoli. A szentatyák alapelvének megfelelően – ahol az eucharisztia, ott van az egyház – az tartozik az egyházhoz, aki rendszeresen részesedik az eucharishtiában. Ez összefügg azzal a szemlélettel, amely a személyes életet és szabadságot elébe helyezi a szervezeti kereteknek. A személyes szabadság megkoronázása az eucharishtiában való részesedés, amelyben az ember teljesen elfogadja Isten szeretetét, és egyesül az üdvösség misztériumával. Aki ezt elmulasztja, az magát zárja ki az egyház közösségéből, akit pedig bármilyen okból kizárnak az egyház közösségéből, annak a legnagyobb büntetése az, hogy nem járulhat az eucharisztia asztalához.

Azt ortodox szerzők bőven idézik az ősi előírásokat, amelyek szerint mindenkinek gyakran kell a szent eucharishtiához járulni, és sajnálkoznak afölött, hogy az ortodox egyházban milyen kevesen tartják meg ezt.

Az eucharisztia ünneplésében és vételésében való közösség a jele annak, hogy a különböző részegyházak teljes hitbéli, fegyelmi és szervezeti közösségben vannak. A katolikus és az ortodox egyház egyformán vallja az eucharisztia hitét, a szakadás miatt mégsem lehet közöttük eucharisztikus közösség. Bízunk benne, hogy a Szentlélek, akinek a leledését egyformán imádkozzuk, meg hozza az egység ajándékát.

Paul Evdokimov, aki mint megfigyelő részt vett a II. Vatikáni Zsinat utolsó ülészakán, írásaiban örömmel állapítja meg, hogy az egyházzal szóló zsinati határozatokban felfedezhető a keleti eucharisztikus teológia jelenléte. Kiemeli a katolikus egyház életrevalóságát és bátorságát, hogy

nem törődve a „világegyház” nagyságának és tekintélyének a csökkenésével, a misztériumhoz illő alázattal határozta meg a maga küldetését.

A kenyér és bor átváltozása az epiklézis, a Szentlélek leesdése által jön létre. Az eucharisztikus egyháztan ezért epiklézis-egyháztan is. A Szentlélek a kenyér és a bor átváltoztatásával alakít át minket Krisztus testévé, Isten családjává, ami az üdvösségben fog beteljesedni. Ez az átalakulás érinti az egész világot, amelynek át kell alakulnia, hogy megjelenjen az új ég és az új föld (vö. Jel 21,1-4), amikor Isten lesz minden mindenben (vö. 1Kor 15,28). Az egyház imádsága eszkatologikus epiklézis: A *Veni Creator Spiritus* és a *Mennyei Király, Vigasztaló* énekét az a vágy élte, hogy Isten bennem, az egyházakban és a teremtett mindenségben állítsa helyre azt a rendet és szentséget, amelyet kezdetben alkotott, amelyért egyszülött Fia meghalt és feltámadt, aki a szent eucharishtiában már beteljesítette és ránk bízta az Isten örök országát.

Befejezés

Ebben az ismertetésben az vezetett, ami Szent Pált indította a Rómaiakhoz címzett levél megírására: „*Hogy a hitben, amely éppúgy a tiétek is, mint az enyém, kölcsönösen megvigasztaljuk egymást.*” (Róm 1,11) Amikor a keleti pap a kenyértörés előtt felmutatja a szent kenyeret, ezt mondja: „*Szentség a szenteknek!*” A hívek így válaszolnak: „*Egy a Szent, egy az Úr, Jézus Krisztus, az Atyaisten dicsőségére.*” Egy a titok, egy az eucharisztia, akárhol mutatják be azt, ugyanaz a misztérium, egy a Szentlélek, aki gondoskodik arról, hogy az egyetlen igazság más hangsúlyokkal, de egyforma hitelességgel táruljon fel mind a nyugati, mind a keleti egyház liturgiájában. Hiszek abban, hogy kölcsönösen van mit tanulnunk egymástól. Ez is az eucharisztikus kongresszus áldása lehet.

Esztergom, 2017. november 9.

Pier Giorgio Gianazza, *Temi di teologia orientale 1*, Edizioni Dehoniane Bologna 2010

Robert Taft, *Storia sintetica della liturgia bizantina*, Libreria Editrice Vaticana 1999

Robert Taft – Hans-J. Schulz, *A bizánci liturgia*, Bizantinológiai Intézet, Budapest 2005

Paul Evdokimov, *L’Ortodossia*, Edizioni Dehoniane Bologna 1981

La preghiera della Chiesa Orientale, Queriniana 1970

John Meyendorff, *La teologia bizantina*, Marietti 1984